

SZÜLŐ- ÉS PEDAGÓGUSSZEREPE

A TEHETSÉGFEJLESZTÉSBEN

Barta Viktória

intézményegységvezető-helyettes
Szigetszentmiklósi Ádám Jenő Általános Iskola
és Alapfokú Művészeti Iskola
Zeneművészeti ág

I. BEVEZETÉS

Több mint egy éve már, hogy egy szombat este egyedül voltam otthon. Férjem dolgozott, mindkét lányom egy amolyan „csajos buliban” voltak a szomszéd utcában egy kedves barátnőjüknel. Keresve sem találtam volna jobb alkalmat arra, hogy végre nyugodtan... pakolgathassak olyan fiókok mélyén, amire már nagyon ráfért egy kis helyreigazítás. Javában benne voltam már a kupiban, amikor kezembe került egy vastag dosszié. Gyermekeim rajzai, emléklapjai, oklevelei. Szavalóversenyek, matekversenyek emlékei. Fuvola, hegedű, mesemondó versenyek oklevelei. Ott volt mellette jó sok sportkitüntetés, arany- ezüst-, bronzérmek vegyesen. Igazgatói és osztályfőnöki dícséretes kitűnő tanulmányi eredményekért, közösségépítő munkákért. Nem tagadom, elérzékenyülve lapozgattam át mindent. Milyen szerencsés vagyok! Nagyon büszke lehetek rájuk. Nincs is nagyobb öröm, mint látni, ahogy egy kisgyermek értelmé nyiladozik, ahogy serénykedik az óvodában, hogy ő legyen a legjobb, ahogy szorgalmi feladatokat is vállal az iskolában, csak, hogy Édesanyjának tetszen.

Amikor szakdolgozatom témáján gondolkodtam, és a címét megfogalmaztam, ez az emlék villant elő: hogy ott guggolok a szőnyeg közepén, és azon gondolkodom, vajon jól csinálom-e mindent, mint szülő. Ők tényleg tehetségesek, vagy csak elfogult vagyok? Megteszek mindent, hogy gondozzam a képességeiket, vagy sokkal jobban is lehetne csinálni? Mi az egyáltalán, hogy tehetség?

Szakdolgozatomban tehát egy olyan témát járok körbe, mely tulajdonképpen évek óta mozgatja a fantáziámat. Mitől jó tehetséggondozó egy szülő? Hogyan kell a családnak támogató, ösztönző környezetet biztosítani? Milyen segítséget lehet kérni és kitől?

Gondolataimat tetézte a mindig ott lappangó tény: pedagógus is vagyok. Az én munkám a tehetségek felkutatásának tökéletes terepe. Szerintem mind így vagyunk ezzel, akik „szabadon választott” tárgyakat oktatunk. Egy olyan szakterületen dolgozunk, amit nem kötelezően választanak a gyerekek. Hobbiból, legalábbis először, hiszen hangszer tanulni csak érdeklődésből, kedvből, elkötelezettségből lehet.

7 és 11 éves lányaim nap, mint nap arra ösztönöznek, hogy átgondoljam a felelősségünket, hogy elsősorban nem magunknak, hanem a társadalomnak neveljük utódainkat. Minden emberben rejlenek olyan kincsek, amelyek a közösség javára

válnak. Ezek elkallódhatnak, ha nem valósíthatják meg elképzeléseiket, mert nem figyeltünk oda teljesítményeikre. Akkor nem csak a gyermekeink élete mehet tönkre, hanem a közösséget is megfosztjuk a fejlődés lehetőségétől. Az egész ország belső viszonyait javíthatják, előre vihetik a tehetséges gyermekek, akikből felnőttként kiváló tudósok, művészek, tanárok, szakmájuknak magas szintű képviselői, a közélet meghatározó szereplői lesznek.

Ilyen indíttatásból írok most tehát arról, hogy mit jelent nekem szülőnek és egyben pedagógusnak is lennem. Körüljáróm az örökletes tényezők meghatározó jellegét, a gyermekeket érintő környezeti hatásokat: családot, iskolát, kortársakat és a tágabb környezetet. A szülői szerep témakörében néhány elméleti példával magyarázom, hogy milyen hatása van a szülői bizalomnak, motivációnak, az anyagiaknak, és a gyermek életében fontos példaképeknek a tehetség kibontakozásakor. A következő fejezetben kiemelem a pedagógusi személyiség, az iskolák-zeneiskolák meghatározó jellegét. Leírom, hogyan lehet felismerni-felfedezni a tehetségeket. Szólok arról, hogy mik a legfontosabb didaktikai módszerek, melyek kifejezetten a zenetanítást és a zenei tehetségek fejlesztését hivatottak segíteni.

II. A TEHETSÉGRŐL ÁLTALÁBAN

A tehetséget régebben talentumnak hívták. A talentum eredetileg egy Közel-Keleten használatos pénzérme volt. Máté evangélista példabeszédében hallhatunk róla: egy ember idegenbe készülve összehívatta szolgálait, és rájuk bízta a vagyonát. Az egyiknek öt, a másiknak kettő, a harmadiknak egy talentumot adott, kinek-kinek az erejéhez képest. Útjáról hazatérve elszámoltatta őket. Aki ötöt illetve kettőt kapott, az megduplázta a rábízott összeget. A harmadik ember viszont félt, hogy elveszíti a rábízott pénzt, ezért elrejtette, így maradéktalanul adta vissza gazdájának. A gazda megdicsérte az első két embert, a harmadiknak pedig ezt mondta: „Gonosz és rest szolga, tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vettem (...) Vegyétek el tőle azt az egy talentumot és adjátok annak, akinek tíz van”.

A tehetség fontosságának felismerése több ezer éves múltra tekint vissza. A kínai bölcsek, vagy ókori görög tudósok is emberfeletti erőnek tulajdonították a kiemelkedő képességeket. Míg a tudás istenek ajándéka volt az ókorban, a sötét középkor megteremtette az ördögi, boszorkányos tudást. Az emberi értelem tiszteletét a reneszánsz hozta el: gondolhatunk Kopernikusz, Kolombusz vagy Galilei munkásságára. A misztika a mai napig része a nagy alkotásoknak. Haydn leghíresebb munkáját, a *Teremtés szimfóniát*, isteni adománynak tekintette. Einstein Istennek énekelt, Newton nehezen született, túlélte egy pestist, Isten fiával azonosította önmagát. A zsenik egy kicsit mind misztikus gondolkodásúak. Robert Alexander Nisbet, neves amerikai szociológus az eredeti gondolkodásmódot, gyors, erős értelmi képességet az örültséggel, eszelősséggel organikusan lényegében egyforma eredetűnek tekintette (1891). Czeizel Endre is megállapítja, hogy a kóros lelkiállapot és a kivételes szellemi tevékenység közötti feltételezett kapcsolat hátterében két megfigyelés áll: az ihletettség, vagyis az alkotás láza és a misztikusság, vagyis a megszállottság.

Mai kultúránkban egyre többen azt hiszik, hogy a pénz, a hatalom-politika tekinthető az élet legnagyobb értékének. Pedig hát az írástudók régóta ismerik az igazi emberi értékeket: az egészséget, a tehetséget és a szerelem – gyerekek - család hármását. Egészség nélkül nehéz az élet bármely területén helytállni és az életünk harmóniáját a magánélet harmóniája alakítja ki. Végül fontos a sikeres társadalmi tevékenység, vagyis a Maslow-féle *Szükségletek hierarchiájában* legmagasabban helyet foglaló

önmegvalósítás szükséglete. Ez pedig egy szóval a *karrier*, vagyis sikeresség azon a területen, amelyre képesek vagyunk.

Természetesen nem mindegy, mennyire eltérően aknázzuk ki képességeinket. Az embereknek nem egyformák az adottságaik: egyesek jobb képességekkel vannak megáldva, mások élesebb eszűek, jobb a memóriájuk. Egyikünk a génjeinek köszönhetően magasra nő, a másik alacsony marad. Az egyik gyerek gyönyörűen, tisztán énekel, a másinak botfüle van. Van, akinek már egész kicsi korában nagyszerű a térlátása; mások sportos testalkatúak, hajlékonyak vagy nagyon gyorsak a reflexeik. Hogy kinek mi jut, rejtély és főleg, hogy miért jut pont az a tulajdonság, a tudomány örök kérdése. Nyilvánvalóan távoli vagy közeli őseink génjein múlik. Jelenleg azonban nem lehet megmondani előre, hogy egy gyereknek milyen képességei lesznek, miben lesz kiemelkedő. Az öröklött tulajdonságainkat a véletlen szabályozza.

Nemcsak az adottság számít, hanem az is, hogy mit ad hozzá az ember. Ha nem foglalkozunk veleszületett képességeink fejlesztésével, akkor az a semmibe veszhet, hasonlóan ahhoz, ahogy a harmadik ember a rábízott talentum gyarapításának lehetőségét elmulasztotta.

1. A tehetség meghatározói

a, Örökletes tényezők, avagy *erre születni kell?*

Számos tanulmány elmélkedik arról, hogy vajon az öröklődés vagy a környezeti hatások a felelősek egy-egy tehetség megszületésében. Vajon génjeinkben eleve elrendelt módon van-e ott a tudás, a képesség, a rátermettségi hármasa, vagy születhetünk bármilyen tulajdonságokkal: a tehetség kibontakozásához elegendő a társadalom szűkebb-tágabb pozitív ráhatása. Valószínű, hogy nem lehet egyik, vagy másik utat igaznak mondani. Olyan ez, mint a teremtés vagy evolúció kérdése: talán egyik sem létezhet a másik nélkül. Biztosan szerepet játszanak az öröklött tulajdonságok, de a környezet és az oktatás-nevelés egyaránt nélkülözhetetlen eleme a tehetségek kibontakoztatásának. Figyelembe kell vennünk, hogy a gyermek nem passzív befogadója az őt körülvevő világnak, hanem érző lény, aki megéli, átérzi a világot maga körül, aki ezek hatására így vagy úgy, de formálódik, csiszolódik. Erre a folyamatra lehet pozitív vagy negatív behatással a világ, ami megerősíti ezeket a változásokat a

személyiségében, tudásában és tehetségében. Sőt maga is alakítja környezetét. A képességek fejlődését tehát a gyerek és a környezet kölcsönös egymásra hatásaként kell tekintenünk.

Czeizel Endre: Sors és tehetség című könyvében¹ ír a témáról részletesebben. Megemlíti a gének biológiai szerepét, a kromoszómák általi meghatározottságot és szellemi adottságokért felelős agyi struktúrákat. Számos magyar költő gényusz és Nobel-díjas természettudós példáján keresztül mutatja be a kapcsolatot az elért sikerek és a családi örökletes tényezők összefüggése kapcsán. Azt írja²: „Az általános értelmesség, a specifikus szellemi adottságok, a kreativitás és a motiváció hátterében sajátos genetikai rendszerek állnak, megteremtve ezeknek az adottságoknak a lehetőséghatárait. Megnyilvánulásuk (...) azonban az említett külső környezeti hatásoktól függ.”

b, Környezeti hatások

A család

Az öröklődéssel hozott genetikai anyag tehát meghatározó. Úgy gondolom azonban, hogy ez a meghatározottság csak a lehetőségek határait teremti meg a különböző képességek megnyilvánulásához. Szakdolgozatom valódi témája az, hogy hogyan lehet egyáltalán felismerni a rejtett képességeket, aztán pedig magával a szocializációval befolyásolni, megmunkálni, helyes mederbe terelni azokat. Nos, ez a család és a társadalom feladata. Kétségtelenül lényeges, hogy kora gyermekkorban stabil környezet kell, hogy körülvegye a gyermeket. Bármilyen liberális irányzatok is törnek egyre inkább előre napjainkban, én akkor is különösen fontosnak tartom, hogy a stabil és ösztönző környezetet két ellentétes nemű, egymással házasságban élő személy biztosítsa, a gyermeke felnevelésének felelősségét a CSALÁD vállalja.

Tudományos kutatások egyértelműen rámutatnak a családok szerepére a zenei tehetség és képességek kibontakoztatásában. A család és a tágabb környezet szociokulturális hatása minden tanulmány szerint meghatározó.

¹Czeizel Endre: Sors és tehetség, Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2004

²I.m. 67.oldal.

Embrionális időszak

Közismert a történet, amely szerint Kodály arra a kérdésre, hogy mikor kell megkezdeni a zenei nevelést, így válaszolt: „kilenc hónappal a születés előtt”. Ez azt jelenti, hogy minél előbb elkezdjük, annál jobb. Felhívja a figyelmet a szülők szerepének fontosságára. A történet folytatásában Kodály még hozzátette: „az anya születése előtt kilenc hónappal”. E folytatás még nyilvánvalóbbá teszi a család felelősségét, de elővetíti, hogy a zenei kultúra kialakítása több nemzedék munkája.

A 90-es évektől egyre több kutatás foglalkozik a születés előtti zenei percepcióval. Ezek eredményeképpen bizonyítottá vált, hogy a még meg nem született gyermek nemcsak, hogy hallja a zenét, de reagál is rá. Nemegyszer emlékszik is a magzati életkorban sokat hallott dallamra. Jóllehet az újszülött több zenei képességgel is rendelkezik, azonban megfelelő megerősítés nélkül ezek az első hónapok után eltűnnek.

Az első életév

A fejlődépszichológia csak az utóbbi évtizedekben nyert mélyebb betekintést a csecsemők és a kisgyermekek élményvilágába. Korábban azt gondolták, hogy a csecsemő egy teljesen passzív lény, aki nem képes a dologi és emberi környezetet érzékelni. Tény azonban, hogy már az újszülöttek is aktívan fürkészik környezetüket. Erre persze lehetőséget kell teremtenünk, azaz a csecsemő környezetének érdekesnek kell lennie, a külső ingereket nem szabad távol tartani tőlük, mint ahogy azt korábban gondoltuk. A helyes intellektuális, szociális és személyiségfejlődés alapjait az első életévekben tesszük le. Ezt a fejlődést nagymértékben meghatározza a közvetlen környezetünk. Azoknak a gyerekeknek, akik ingerszegény környezetben nőnek fel, négy-ötéves korukra kortársaikhoz képest akkora elmaradásuk van a fejlődésben, hogy azt később alig, vagy csak nagyon nehezen tudják behozni.

Egészségügyi Főiskolai tanulmányaim során szintén tanulhattam arról, hogy magzati és csecsemőkorkorban a várandós anya már szocializálja gyermekét. Az érintés, a beszédhang, a környezeti hanghatások, az érzelmi állapotok, amelyek az anyát érik, ugyanúgy hatással vannak a gyermekre is, legyen az magzat vagy csecsemő. Ha nem is pontosan ugyanúgy, de átéli az anya érzelmeinek nagy részét (szeretet, öröm, boldogság, megijedés, bánat, csalódás és még számos más érzelmet). Ekkor találkoztam a következő elmélettel is: Az ember, pontosabban annak női tagjai megtalálta a megoldást egy komoly problémára, mely az emberi faj evolúciója során következett be. Szinte kihálásra volt ítélve az emberi faj, amikor az évszázadok során a fej megnagyobbodott

és a női medence torzult, hiszen hogyan is szülhették volna meg megnagyobbodott fejű gyermeküket a nők? A természet megtalálta a megoldást: a nők koraszülötten szülnek a mai napig. Ha belegondolunk, tényleg így van. Míg az állatok kicsinyei születésük után felállnak és akár önmaguk képesek megvédeni életüket a rájuk leselkedő veszélytől, addig az embergyerek egyéves korára kezd járni és születése után hónapokon keresztül az anya védelmére és gondozására szorul, nem beszélve a legalább hat hónapon át tartó anyatejes táplálásról. Ugyancsak a súlyos koraszülöttséggel magyarázható, hogy az emberi agy döntő része: mintegy kétharmada a születés után alakul ki. Ráadásul az idegsejtek közötti kapcsolatok is ekkor létesülnek. Mindezt tehát a családi, elsősorban az anyai hatások nagyon fontosak fejlődése és későbbi teljesítőképessége szempontjából.

Bizonyítást nyert az is, hogy az **anyatejjel** hosszabb ideig szoptatott gyermekek IQ-ja az iskoláskor kezdetén számottevően meghaladta a nem-szoptatottakét. Újabb kutatások szerint a 35 év felett szülésre vállalkozó nők egészséges gyermekeinek az IQ-ja szintén magasabb. De ugyanígy magasabb IQ-val rendelkeznek azok a gyermekek, akik elsőszülöttként érkeztek a családba. Ez magyarázható azzal, hogy az első gyerek érkezése a családban nagyobb eseménynek számít, bizonyos kivételezettséget is hordoz magában. Másrészt a testvérek egymást is nevelik, ami legintenzívebben az elsőszülött gyermeket készíti arra, hogy tanítsa a kisebbet, ez pedig segíti saját adottságainak kibontakoztatását.

Családi ártó tényezők

Az előző példákkal ellentétben sajnos a család hordozhat olyan tulajdonságokat is magában, amelyek nem kedvező, hanem ártó tényezői lehetnek a tehetségek kibontakoztatásának. Valószínűleg több okból sem egészséges egy gyerek számára az *egyszülős család*. Ők rosszabb szociális helyzetűek, az egyik szülő hiánya hátrányosan érintheti a gyermek szellemi fejlődését. Egy felnőtt kevesebb figyelmet tud a gyerekre fordítani, bár ezzel ellentétben az is előfordulhat, hogy ilyen helyzetben a gyerek sokkal életrevalóbb lesz, mert még több önállóságra tesz szert és értékes alkalmazkodási és túlélési technikák elsajátítására kényszerül rá. Az *egyikék* hátrányos helyzetét az IQ vizsgálatok is megerősítik. Ők szorongásra hajlamosabbak. De akár a *túlzottan szigorú szülő* és a *túlzottan féltő/óvó szülői viselkedés* is kedvezőtlenül befolyásolja a kiskorú lelki-mentális és szellemi állapotát. Érdekes, hogy vannak ennek gyökeresen

ellentmondó vélemények is. Több esetben épp a gyermekkori rossz családi viszonyok teremtették meg a tehetség kifejlődésének melegágyát. Leonardo da Vinci törvénytelen gyermek volt, apját csak akkor ismerte meg, amikor elvette őt anyjától. A magyar származású Klein György, a világ rákkutatásának egyik vezető szakembere nem ismerte apját, mivel édesanyja terhessége alatt halt meg. Talán ezek bizonyítják azt az elméletet, miszerint az apai dominancia hiánya kedvező lehet a gyermeki kreativitás megmaradására, majd kiteljesedésére. A nagyon rossz és nagyon jó családi körülmények tehát előnyösebbek lehetnek. Talán első esetben a pesszimizmus és a melankólia, a másik esetben a jó lelki egészség és az optimizmus szüli a kivételességet.

A kortársak

Nemcsak az jellemzi életünket, hogy mit teszünk, hanem az is, hogy kivel vagyunk együtt. Kamaszok esetében érdekes, hogy a családi körben és a barátok körében eltöltött idő milyen arányban van egymással. A családdal töltött túl sok idő késleltetheti a felnőtté válást. A túl kevés idő viszont a fokozatos érés helyett bizonyos szempontokból túlzottan gyors felnőtté válást okozhat, de nem igazi érett felnőtté válást. A tinédzserkor a szülőkről való leválás ideje, az önállóság kivívása. Lazul a szülőkhöz fűződő érzelmi kötődés, megszűnik a teljes függés.

A tinédzsereknek új szövetségesekre van szükségük, ezért életüknek ebben az időszakában különösen fontosak a kortársakkal, haverokkal kialakított barátságok. Ezek összetartó erejét az egyenrangúság, az azonos érdeklődés, a közösség igénye adják. A serdülők személyiségfejlődésének további meghatározója a nemi vágy jelentkezése, a társkapcsolat igénye és a pályaválasztás.

Az iskola

Sok diák, még számos tehetség is, elsősorban a társas kapcsolatok miatt jár iskolába. Az iskola a társas élet egyik fontos terepe. Funkciója már csak azért is megkérdőjelezhetetlen, mert a gyermekek életük jelentős részét: a nap 6-8 óráját, az év 9 hónapját és életük 15-20 évét töltik tanintézményben.

A társak 9-10 éves kortól nagyobb hatással vannak egymásra, mint tanárok és az egész oktatás. Az iskola egyik fontos szerepe, hogy a diákokban a tudást, a kultúra tiszteletét elültesse. Nem garantálhatja kizárólag a tehetség kiteljesedését a meglévő képesség, illetve a komplex családi háttér. Ha a tehetséges fiatal nem találkozik a

kivételes képességeinek a szakterületén jól kialakított elvárásokkal, akkor nem tud kibontakozni. Ehhez az is kell, hogy a tanároktól vagy más szakemberektől megkapja a szükséges támogatást és ösztönzést. A tanulási folyamat végéig szüksége lehet a felnőttek irányító szerepére, de ez a munka csak akkor termékeny, ha a mester és a hozzá szegődött tanítvány között kölcsönös, szoros kapcsolat alakul ki.

A társadalom

A társadalom egésze rányomja a bélyegét a családra, az iskolára. Egy nemzet a hagyományaival, szokásaival, alkotmányozásával és törvényeivel, sőt vallásával is befolyásolja a felnövekvő nemzedékeket. A társadalomba való beilleszkedés, a szocializáció során alakul ki, hogy milyen elvárások és lehetőségek mutatkoznak meg egy-egy személy előtt. Nagyon tanulságos az a kép, amit Czeizel Endre mutat be könyvében³. Összefüggéseket talál a magyar géniusok „megjelenése” és hazánk történelmi eseményei között. Meghatározza a helyünket a világban olyan módon, hogy nemzeti származás szerint mutatja az 1700 és 1950 közötti 250 évben született géniusokat, sőt azt is láthatjuk, hogy Magyarország a 16-17. helyen található holtversenyben Hollandiával.

A média

A média tükre és egyben alakítója is a kultúrának. Napjainkban elkésztő méretű az információáramlás, legyen az televízió, rádió, interneten keresztül, amit a mai gyerekeknek is, de nekünk felnőtteknek is „el kell viselnünk”. Egy nem remeteéletet élő ember kikerülni, elhárítani sem tudja ezeket a sokszor értéktelen, teljesen felesleges, sőt káros ingereket az életéből.

A média hatása nagyban attól függ, hogy milyen mennyiségben fogyasztja a gyermek. Ha csak a zenei fejlődésre gondolunk, akkor igen határozottan láthatjuk, hogy a mai divatos zenei világ hanganyagának jellemzője az erős ritmika és az egyszerű harmóniavilág, ami különösen a komolyzenéhez képest feltűnő. Turmezeyné Heller Erika írja könyvében⁴:

³ I.m. 83-85. oldal

⁴ Balogh László és Turmezeyné Heller Erika: Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés, Kocka Kör Kiadó, Debrecen, 2009. 71. oldal

„Ez tükröződik vissza abban, hogy míg a ritmikai képességek fejlődése felgyorsult, addig visszalépés tapasztalható a disszonancia-konzonancia megítélésében. Ez utóbbi területen, ami nagymértékben az adott kultúra függvénye, a mai fiatalok a száz évvel ezelőtti hagyományok szerint ítélnék.

III. SZÜLŐSZEREP A TEHETSÉGFEJLESZTÉSBEN

A gyermek legfőbb tanítója a szülő. Élete első kapcsolata, a legerősebb kötelék. A családi élet minőségén rengeteg múlik. Ideális esetben a szülők melegséget sugárzó, szerető és segítőkész környezetet biztosítanak. A gyermek életének összes szakaszában, felcseperedése minden időszakában meghatározó az a környezet, amelyben felnő. A szakirodalmakban nem létezik olyan modern tehetségmodell, amely a szülőket nem a tehetség azonosítóiként és menedzselőiként tartaná számon.

Elsőként álljon itt három gondolat a szülői szerepek fontosságáról.

1. KOMPLEXITÁS

Csíkszentmihályi Mihály azt írja⁵: nagy kutatók közös véleménye, hogy a család szerepét annak komplexitásával lehet meghatározni a tehetségek fejlesztésében. Így fogalmaz: „A komplexitást két tényező adja: az egyik az integráció, a másik a differenciálódás. Az integráció a családtagok közötti erős kötődés. Ez adja a stabil feltételeket, a támogatottságot és a biztonság érzetét. A differenciálódás pedig a családtagok késztetése az új feladatok és lehetőségek keresésére és a feladatok megoldásához szükséges fejlődésre. Az integrált és a differenciált családot komplexnek mondjuk. Ha a családban ez a két erő – a stabilitást elősegítő összetartó erő és a fejlődésre és a változásra törekvő kifelé mutató erő nincs egyensúlyban, akkor az az egészséges fejlődés rovására megy.”

Én úgy értelmezem ezt az elméletet, hogy az integrált családban nemigen

⁵ Csíkszentmihályi Mihály: Tehetséges gyerekek, Nyitott Könyvműhely, 2010. 215. oldal

fordulnak elő konfliktusok, ezért a gyermekek kellemesen érezhetik magukat, és el tudnak merülni abban, amit csinálnak. Egy differenciált család pedig segíti a gyermek függetlenné válását, segíti abban, hogy érdekes kihívásoknak felelhessen meg, óvja attól, hogy az energiáit haszontalanságokra fecsérelje és támogatja abban, hogy a képességeit és önmagát fejlessze. Ennek a kétféle lehetőségnek a kombinációja adja a legideálisabb feltételeket a tökéletes eredmény eléréséhez.

Szerintem ezt nagyon nehéz megteremteni. Minden családban előfordulhat számos probléma, mely rövid vagy hosszú időre, de gátolhatja az optimális tehetségfejlesztést. Nincs olyan család, amely életében ne lennének olykor-olykor anyagi, egzisztenciális vagy érzelmi holtpontok, gondolok itt munkanélküli szülőre, egy elhunyt nagyszülő miatti gyászra, költözésekre, kistestvér születésére, betegségekre, stb. Ráadásul a szülők részéről a fentieknek való megfelelés minden életkorban más és más igényeket támaszt. Máshogyan kell egy óvoda, egy kisiskola, egy kamasz, vagy egyetemista gyermek már megjelent tehetségét gondozni.

2. VIZSGÁLAT A ZENEI FEJLŐDÉSRŐL

Balogh László és Turmezeyné Heller Erika kutatópáros írnak néhány nagyon tanulságos vizsgálatról, melyeket Kelley és Sutton-Smith végzett el 1987-ben⁶. Ők a gyermeki fejlődést, kifejezetten a zenei fejlődést vizsgálták: újszülött kortól 18 hónapon keresztül követték nyomon három azonos szocioökonómiai státuszú, de különböző zenei beállítottságú szülőpár elsőszülött lánygyermekének zenei fejlődését. Míg a zeneileg támogató környezetben a gyermek már fél éves korban is próbálkozott az énekléssel, a zenét nem különösebben fontosnak tartó szülők gyermekénél ez másfél éves kor körül jelent meg. Egy másik kísérletben célirányosan gazdagították a csecsemők zenei környezetét, például dalok hangszeres megszólaltatásával. Eredményeik szerint a három és kilenc hónapos kor közöttieknek nemcsak a zenei fejlődésére, hanem a beszédfejlődésére is kedvező hatást gyakorolt a zenei impulzus. Egyéb kutatás azt írja le, hogy különböző családi háttérű gyerekek zenei fejlődésében nem talált szignifikáns különbséget, azonban a negyedik életévtől kezdve egyre inkább kimutathatóvá vált a környezet hatása. Ismét más kutatások közvetlen kapcsolatot találtak a zenei

⁶ Balogh László és Turmezeyné Heller Erika: Zenei tehességgondozás és képességfejlesztés, Kocka Kör Kiadó, Debrecen, 2009.

teljesítmény, a család zenéhez való viszonya, szocioökonómiai státusza és a gyermek intelligenciahányadosa között.

Én úgy gondolom, hogy csak akkor tud egy szülő a fenti példákhoz hasonló nevelői attitűdöt kialakítani, hogyha ő saját maga is zeneileg képzett, vagy legalábbis szereti a jó zenét. Rendkívül fontosnak tartom, hogy az élet első hónapjaiban és éveiben az anya énekeljen a gyermekéhez. Énekeljen, természetesen tiszta hangokkal, egyenletes tempóban, válogatott gyermekdalokat. A gyermek nemcsak hallani, hanem érteni is fogja azokat. Arra gondolok, hogy benne hangulatot, érzéseket vált majd ki. Ha ezek az alkalmak rendszeresek, egy idő után meg is tanulja ezeket, kéri, várja a szülőtől, hogy énekeljen neki. Léteznek nagyon kedves gyermekdalok, amikhez bizonyos mozgások, tréfák, gesztusok, mimikák tartoznak. (Például Bezserézés és csiklandozás a végén, Csip-csip csóka a kézhátcsipegetéssel, Megy a huszár lovagolva a lovaglás imitálásával, vagy a Hüvelykujjam körtefa kezdetű kiszámolós játék). Ezek azért alkalmasak erre a célra, mert a játék mindig tetszetős egy gyermeknek, akárhány éves is, a szülő számára pedig jó, hogy kettejük kapcsolatában is megjelenik az élményközpontú tanítás.

3. GYARMATHY ÉVA ELMÉLETE

A szülőszereppel kapcsolatban dr. Gyarmathy Éva így fogalmaz⁷: „A legtöbb szülő azt szeretné, ha a gyermeke tehetséges lenne, amikor azonban ilyen gyereke lesz, gyakran úgy érzi, hogy nem tud megbirkózni a feladattal. Felismeri ugyan szerepének fontosságát, tisztában van azzal, hogy milyen meghatározó lehet minden megnyilvánulása, mozzanata gyermeke felé, mégis kicsit fél a feladattól. A tehetséges gyermek nem normális, a szülő erre nem volt felkészülve. Helyzetkezeléseiben elsősorban saját neveltetése alapján dönt. Ha a szülő maga is tehetséges volt, jobban viseli gyermeke másságát.”

⁷ Dr Gyarmathy Éva A tehetség háttere és gondozásának gyakorlata, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007. 215. oldal

A szerzőnő gyűjtése szerint a következő pontokra kell összpontosítanunk:

1. Teremtsünk időt mindennap a gyerekekkel való beszélgetésre!

Ilyen alkalom az étkezések, a közös rajzolás, kézművesség, barkácsolás, de az egyszerű házimunka is.

2. Érzékeny odafigyelés

A ráhangolódás, érdeklődési körének megismerése, gondolkodásmód átadása, értékei, filozófiája feltérképezése.

3. Családi kapcsolatok

A tehetséges gyerekek oly nagymértékben lekötik a szülőket, állandó kérdésekkel bombázzhatják őket, vagy éppen mindent szét akarnak szedni, sokkal kevesebbet alszanak, stb. hogy nagy segítséget jelenthet, ha a gyermekkel való foglalkozásba be tudják vonni a családot. Nagyszülőket, rokonokat, bárkit, aki türelmesen tud velük foglalkozni.

4. Beiskolázás

Ez a tehetséget nevelő családok egyik legnagyobb dilemmája. Bár sokféle megoldás lehet jó, Gyarmathy Éva azt mondja: mindig váltani kell, ha szükséges. Szerinte mindennél fontosabb, hogy a gyerek tudja, mire van szüksége, kívánságát messzemenőig vegyük figyelembe. Azt javasolja, hogy felsős és gimnazista gyermekünk esetében nyugodtan kérdezzük meg az iskolavezetést (igazgatót), hogy hogyan foglalkoznak az átlag feletti képességű gyerekekkel és van-e tehetséggondozó program vagy szakember az iskolában.

A következőkben végigveszem a számomra fontosnak tartott tényezőket, melyek még szerepet játszhatnak a helyes szülői magatartás kialakításában.

4. BIZALOM

A gyerekek tehetségük révén sokkal többre képesek, mint gondolnánk. Hogy képességeik kifejlődnek-e, rajtunk, szülőkön is múlik. Azon a bizalmon, amit a gyerekek felé mutatunk. Bízunk kell abban, hogy képesek megoldani a feladatokat. Természetesen okosan, fokozatosan kell vezetnünk őket. Gyönyörű feladat egy szülő számára, hogy gyermekében felfedezze azt a titkot, amely a többi gyermektől megkülönbözteti.

5. IDŐ ÉS NAPIREND

Fontos, hogy a szülők, nagyszülők elegendő időt fordítsanak a gyermekekre. Játsszanak, kisebb korban tanuljanak velük, vonják be őket a hétköznapi teendőkbe. Ahol bizonyos rend és a munkához való pozitív hozzáállás jellemzi a család mindennapjait, ott nem kell figyelmeztetni a gyermeket az iskolai és otthoni feladatai elvégzésére. Ha egy gyermek azt látja, hogy a szülők filmeket néznek, vagy éppen hajtják a pénzt plusz elfoglaltságokat vállalva, ahelyett, hogy velük foglalkoznának, állandóan szidják a főnököt, kollégákat, vagy lazán veszik a munkájukat, a gyermekből hiányozni fog a szorgalom, a kitartás, a céltudatosság.

6. MOTIVÁCIÓ

Az első hat-hét évben főként az motiválja a gyermeket, hogy megfeleljen nekünk, szeretne azzal foglalkozni, amit mi csinálunk. Ha anya főz, akkor a kis óvoda is örömmel gyúrja a neki szánt kis tésztdarabot, a nagyobbak szívesen megpróbálkoznak a zöldségek megtisztításával, felvágásával. Őket már az egyszerűbb receptek is érdeklik. Amikor apa barkácsol, kisfia vagy akár lánya is szívesen vállal csavarhúzást, megpróbálkozik a szögek beverésével, szétszedi az elromlott elemes kisautót, és rengeteg kérdést tesz fel a működésével kapcsolatban. Minden tevékenység, a játék, sőt a házimunka is fejleszti a gyermek kez ügyességét, gondolkodását, képességeit.

Amikor fontosak lesznek a szabályok, vagyis úgy 7-10 éves korra, csemetéink szívesen leülnek velünk társasozni, stratégiai játékokat játszani, ahol nem a véletlen dönt (monopoly, sakk, go, dáma stb.) A nagycsoportos, kisiskolás gyermekek fantáziáját, szókincsét igen fejlesztik azok a játékok, amikor egy kitalált szituációhoz mesét kell rögtönözni és azt saját maguk, vagy játékaik segítségével eljátsszák. Összegyűjthetünk velük egy szóhalmazt, amelyekre velük közösen egy-egy mondatot építünk és közösen egy mesét, történetet kreálunk.

7. ANYAGIAK

Egy másik fontos tényező az, hogy milyen mértékben képes a család előteremteni azokat a materiális javakat, amelyek szükségesek a tehetséggondozásban, ugyanis a szülők szociális helyzete is jelentősen befolyásolhatja a jó képességek kibontakozását.

Ha a család anyagi lehetőségei nem teszik lehetővé a különórákat, nem tudják megvenni a drága könyveket, nem jutnak el kulturális programokra azok magas jegyárai miatt, akkor csökken a valószínűsége a tehetség kialakulásának. Hiába tanult meg a gyerek síelni egy rokonnál a Mátrában – és tűnt nagyon tehetségesnek - ha a család nem tudja kifizetni az iskolai sítábort, vagy a szükséges felszerelést. A tehetségek kiteljesítésében részt kell vennie a családnak, beleértve az anyagi hozzájárulásukat is. Az ilyen szülők gyakran vállalják nemcsak az anyagi hozzájárulásukat, hanem személyes segítségüket is felajánlják. A jobb lehetőségekkel: magasabb jövedelemmel, művelt és jó társadalmi kapcsolatokkal rendelkező szülők bizonyára élvezik is annak az előnyeit, ha segítik a gyermekük tehetségének a fejlesztését.

Ennek az elméletnek némiképp ellentmond Gyarmathy Éva gondolata, aki a következőket állítja⁸: „A középosztályból kerül ki a legtöbb tehetség. Ez a réteg már meg tudja szerezni a szükséges anyagi háttérrel a gyermekek magasabb szintű fejlődéséhez, ugyanakkor ennek költsége még áldozatot jelent. A családi áldozat a gyermek felé nagyon erőteljes üzenet saját fontosságáról. A szegény rétegek viszont nincsenek abban a helyzetben, hogy ezt az áldozatot meghozhassák, a nagyon jómódúaknál pedig nem igazán áldozat a tehetséges gyermek igényeinek kiemelt ellátása. Ez persze nem azt jelenti, hogy bármely rétegből ne kerülhetnének ki tehetségek, de az anyagi háttér biztosítása és ennek értékhordozása szempontjából a legelőnyösebb helyzetben a középrétegek vannak”.

8. PÉLDAKÉP

A szülők foglalkozása, érdeklődési köre is meghatározhatja a gyermek későbbi karrierjét. Vannak családok, ahol mondjuk a kereskedő, vagy autószerelő szülő szakmáját fogja választani a gyermek is. A mérnök, vagy tanár szülők gyermeke is ezeken a területeken fog dolgozni. Az sem ritkaság azonban, amikor átlagos képességű szülők gyermeke tehetsége folytán értelmiségi szakmát választ, kutató lesz. Azzal is számolni kell, hogy kiemelkedő képességű szülőknek átlagos képességű lesz a gyermeke. Ezt sokszor nem veszi tudomásul a család, túlkövetel és ezzel lelki zavarokat okoz a gyermeknél.

⁸ I.m. 218. oldal

9. ÉNKÉP

A gyermek csak akkor fog örömmel tanulni, ha rendben van az énképe. Főleg egy serdülő, aki újraértékeli a családban és más közösségekben betöltött szerepét, egyre nagyobb figyelmet fordít a személyes érdeklődése iránti tevékenységnek, amely felnőttkorára meghatározóvá válhat. Ez egy nagyon érzékeny időszak. Szülőként igyekezzünk őt dicsérni, hívjuk fel a figyelmét az értékeire – persze a realitásokhoz mérten. Ha túl sokat emlegetjük hibáit, gyenge oldalait, az őt nem fogja jobb teljesítményre ösztönözni, inkább mindentől elmegy a kedve.

10. HANGSZERTANULÁS

Több kutatás is rámutat arra, hogy a hangszertanulás kezdeti szakaszában nélkülözhetetlen a szülő közreműködése az otthoni gyakorlásban. Én is úgy gondolom, hogy a szülők kezdetben határozottan jelen kell, hogy legyenek a gyakorlásokkor és ezt a magatartást addig tartsák fenn, míg a gyermekben nem alakul a belső késztetés a gyakorlásra. Ezen kívül a szülő részvétele a hangszeres tanórán, a tanártól való visszajelzés igénylése az előmenetelről, emlékeztetés a gyakorlásra mind-mind olyan dolgok, ami készteti a gyermeket a jobb teljesítményre és a színvonalasabb játéokra. Szintén fontosnak tartom azt, hogy a gyermeknek legyen alkalma megmutatni tehetségét akár a legszűkebb családi körben is. Egy születésnap összejövetel, egy rokon látogatásakor nemcsak azért jó, ha játszik a gyermekünk, hogy megmutathassa, hol tart a zenélésben, hanem azért is, mert minden egyes fellépési alkalom sikerélmény, elismerés is egyben. Ez pedig fontos motiváció a későbbi előmenetelhez.

IV. PEDAGÓGUSSZEREP

A szakdolgozat eddigi fejezeteiben a tudományok, a művészetek összes válfájában megjelenő tehetségekről beszéltem. Mivel a pedagógusok minden tagja valamilyen szakterületen dolgozik, úgy gondoltam, hogy a pedagógusszerp tárgyalásánál a saját szakterületemről írok. Nem konkrétan a gitártanításról, hanem általában a zenetanításról. Ez ugyanis azért egy vitathatatlanul speciális oldala a tehetséggondozásnak. Zenét tanítani egészen különleges élmény. Munka, de mégis játék. Ahogyan a magyar nyelv oly sokszor, most is telibe talál a szóhasználat: „játszani” egy hangszeren.

1. A tanár személyisége

A pedagógus személyisége meghatározó a tehetségek kiválasztásában, fejlesztésében. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy csak nagy szakmai tudású, kreatív, jó módszertani kulturáltságú pedagógus képes a tanulóknak a tehetséget – annak minden jellemzőjével – a felszínre hozni. Az ilyen tanárt jellemzi az érdeklődés felkeltése és magas szinten tartása, a jó előadói készség és hangszerének mesteri megszólaltatása. A tanuló ugyanis – legyen az bármilyen korú – igyekszik saját tanárát utánozni, tanára az ő szemében egyfajta példaképpé érik és ebből adódóan sajátjává válnak azok a tulajdonságok, amik a tehetséget jellemzik.

Arról, hogy melyek azok a tulajdonságok, amiktől jó egy pedagógus, álljon itt egy régebbi dolgozatom, melyet a *Pedagógus szakmához tartozó kompetenciák* című tantárgyhoz írtam 2010-ben.

A jó pedagógus

„Amikor megkaptam a feladatot, özönlöttek bennem a gondolatok. Milyen is egy jó tanár? Hát okos. Meg rátermett. Meg következetes. Megérti a gyerekek problémáit...

Mégis, amikor meg kell fogalmazni, nos, felmerül rengeteg aspektus, amely feltételez, amely befolyásol, amely által olyan bonyolult lesz minden.

Először is: hatalmas ez a téma. Olyan átfogó, hogy egy könyv sem lenne elég. Persze biztosan sokan foglalmazták már meg a jó pedagógus ismérveit. Mindenki a saját szemszögéből. Hát ez az! Hogy lehet definiálni egy

kritériumrendszert, amikor az olyan dolgokon múlik, mint személyiség, mint genetikailag hordozott belső tulajdonságok, mint attitűd, mint beállítódás?

Életemben eddig oly sok pedagógussal találkoztam. Mind más volt. Semelyikben sem fedeztem fel általánost vagy magától értetődőt. S mint emberek, magukkal hozták azt, ami ott belül volt bennük. Volt, akiben könnyen felfedezhető volt. Ők voltak számomra A Pedagógusok. Voltak, akik távolságot tartottak. Nos, számomra ők voltak azok, akiket kaptunk, mert ránk osztottak.

A jó pedagógus tehát számomra egyértelműen az, akiben az embert és nem a munkaerőt látom. Egy pedagógus ugyanis senkire sem tud befolyást gyakorolni mindaddig, míg bárminemű embertársi kapcsolatot ki nem alakított neveltjével. Tulajdonképpen egyfajta barátságról beszélek. Szerintem ez mindennek az alapja. Ha valaki bemegy egy egyetemi szemináriumra és meghallgat egy előadást, az csak végighallgatott egy előadást, az előadó pedig elmondott egy szöveget. A dolog oly száraz, nincs visszakapcsolás, nincs semmilyen személyes ráhatás. A szavak ereje tehát egyenlő a nullával. Hiába mondom, hogy Ne szaladj ki az utcára, kisfiam!, ha az a gyerek nem érzi, miért is nem szabad, hogy kiszaladjon az utcára. Ez pedig nem más, mint a megbecsülés. A gyermek becsüli annyira az apját vagy anyját, hogy megbízik annak tapasztaltságában és megfogadja tanácsát. Amíg ez a tanítványokban kialakul, nagyon sok munka és hosszú folyamat. Mert könnyebb a szülő-gyermek kapcsolatban létrehozni, hiszen ott mindennemű szerepet a szülői példa határoz meg és annak segítségével ivódik bele a gyermekbe az évek során. A pedagógusnak egy először még idegen gyerekekkel kell ezt a helyzetet a legrövidebb idő alatt kialakítani.

A továbbiakban feltételezhető, hogy elindul valamiféle utánzás. Ha a gyermeknek tetszik, amit a pedagógusban meglát, mindenképp másolni fogja. Azt szokták mondani, mindenki tanítványa részben olyan, mint ő maga, vagyishogy minden neveltben felfedezhető a nevelő személyisége, vagy annak legalább egy foszlánya. Persze nem az a cél, hogy mindenkiből egyen figurát gyártsunk, korántsem. De az biztos, hogy amit a magunk számára értéknek és követendő példának tartunk, azt fogjuk a gyermeknek is tanítani, s ez maga a szocializáció. A jó pedagógus legfontosabb ismérve tehát az én véleményem szerint, hogy képes legyen minél egyértelműbben és világosabban kifejezni a gyermek felé, hogy mi a cél, s hitesse el a gyermekkel, hogy az jó. Itt tehát

példamutatásról, jó problémamegoldó képességről, a kitűzött cél felé rendületlen megtett kis lépésekről beszélek.

Az iskola célja, hogy tudást adjon át. A pedagógus feladata, hogy közvetítse ezt a tudást. Ne általánosítsa a gyermeket, inkább fedezze fel minden gyermekben a képességeket. A jó tanár utakat mutat a gyermeknek: te jó vagy ebben, tehetséged van ahhoz, megtalálhatnád önmagad amabban. A végső cél az adottság kibontakoztatása, a siker öröme, az alkotás, a közösséghez való tartozás élménye, a munka gyümölcse. Nem dönt, csak irány mutat; nem befolyásol, csak lehetőségeket vázol.

Milyen a jó pedagógus...

Kezddhettem volna felsorolni az ismérveket. Az értelmező szótár sok tíz-száz rokon értelmű szavát használhattam volna. Lehet, hogy nem voltam elég átfogó, például nem is írtam arról, hogy legyen...mondjuk pontos! Pedig, tényleg! Milyen fontos az is!

Van egy könyvem. Gyermekkorom legsikerültebb könyve: Ami a szívedet nyomja, ez a címe. Tulajdonképpen mindegyik a kedvenc versem benne, de ez most idevág:

Siv Widerberg: Mónáéknál

Mónáéknél

***Úgy beszélnek a gyerekekkel, mintha nagy volna.
„Mit gondolsz?” kérdik Móna papája meg a mamája.***

„Mit gondolsz?”

Szerinted melyik lenne a jobb?

Szerinted hogy kéne csinálni?”

Aztán:

„Értem. Azt mondod?

Lássuk csak. Tényleg, tökéletesen igazad van!”

Vagy:

***„Nem, azt hiszem,
ebben tévedsz...”***

***Szeretném, ha a Mónáéknál –
nálunk lenne.”***

2. Az oktatási intézmények tehetséggondozó funkciója

Szomorú jelenség a XX. század végétől az, hogy a család szocializációs szerepe csökken. A korábbi többgenerációs családok visszaszorultak, az egyszülős családok általánossá váltak, a nők tömegesen kezdtek pénzkereső tevékenységbe és a médián keresztül töménytelen mennyiségben árad ránk a sokszor erkölcstelen élet példája, a hamis értékközzvetítés, sőt az igénytelen gépzene.

Ez a dolog a családi életből kiszorította az együtténeklés szokását, ami pedig a korábbi évszázadokban általános volt. Ilyen körülmények között az óvoda és az iskola szerepe felértékelődik a zenei nevelésben. Turmezeyné Heller Erika írja⁹, hogy bizonyos Goldhaber és Wright–Sanders-kutatások is bebizonyították: a gyerekek érdeklődését, tanuláshatékonyaságát a családi háttér mellett az iskolai hatásokon belül, a pedagógusok munkájának minősége befolyásolja leginkább.

a, Az óvoda

Nemzetközi gyakorlatban ritkaságszámba megy, hogy mint hazánkban, az óvodákban alapos zenei képzettségű óvónők a gyermeket tervszerű zenei fejlesztésben részesítik. A fejlesztés játékos körülmények között történik, az életkornak megfelelő hangkészletet, ritmikákat használva. A gyerekek kiscsoportos kortól kezdve kezdik megismerni a zene jellemzőit: képesek a gyors - lassú, halk - hangos, magas - mély jelzőket megkülönböztetni. Az óvodások életében rendkívül nagymértékben van jelen az éneklés, így az óvoda képes lehet az otthoni zenei szocializáció hiányosságainak bizonyos szintű pótlására.

b, Az iskola

Nagy érdekesség volt számomra, amit az imént említett irodalomban olvastam: nevezetesen, hogy egyes országokban, például Olaszországban nem is része a zenei nevelés a közoktatásnak, itt erre különóra keretében nyílik csak lehetőség.

Magyarországon szerencsére az ének-zene tantárgynak saját koncepciója van.

⁹ Turmezeyné Heller Erika: A zenei tehetség felismerése és fejlesztése, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest, 2010.

Maga Kodály Zoltán buzdította a kutatókat a zene transzferhatásának vizsgálatára, így e meggyőződést számos kutatás is bizonyítja, hogy „a zenei nevelésnek önmagán túlmutató jelentősége van a felnövekvő gyermek életében”.¹⁰

Zeneiskoláinkban a zenei nevelés célja a zenei élmény nyújtása, amely nélkülözhetetlen a gyermekek személyiségfejlődésében. A zeneiskolák célkitűzéseiben szerepel a zenei megismerő, befogadó és alkotóképesség fejlesztése is. A zenei tehetség szempontjából az iskolai énekórák az azonosítás helyszíneként fontosak, azonban a fejlesztés a zeneiskolák feladata. Bár hazánkban a zeneiskolák finanszírozása egyre kedvezőtlenebb, ám nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedően jól működő formáját alakították ki a tehetséggondozásnak.

3. A zenei tehetség felfedezése

A zenei tehetséget felfedezni a pedagógus elsődleges feladata. Sok szakirodalomban írják, hogy minden gyermek tehetséges valamilyen szinten, de észrevételük, gondozásuk sokszor eredménytelen. Én óvatosan bánnék ezzel a kijelentéssel: „*Te tehetséges vagy.*” Herskovits Mária, az Aranyelme Tehetséggondozó Egyesület jeles tagjának egyik tanulmányában jelent meg a következő véleménye¹¹: „*A tehetséges címke elkerülendő, hiszen olyan elvárásokat közvetít a gyerek felé, amelyeknek nem biztos, hogy eleget fog tenni. A felismerés célja az, hogy minél több gyermekben vegyük észre a tehetségre utaló jegyeket és megfelelően fejlesszük a gyermek személyiségének egészét.*”

Gyarmathy Éva: A zenei tehetség című írásában¹² sorolja fel a zenei tehetségek néhány olyan jellemzőjét, amelyek segítenek a kiemelkedő tehetségek felismerésében. Az egyes elemek nem feltétlenül találhatóak meg minden zenei tehetségnél, és néhány

¹⁰ I.m.59.oldal

¹¹ Herskovits Mária: Mit kezdjünk a tehetséggel?, Iskolakultúra, 2005/4, 25.oldal.

¹² Gyarmathy Éva: A tehetség fogalma, összetevői, típusai és azonosítása, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2006, 2011, 122-123. oldal

elem bárkire jellemző lehet. Sok elem megléte számít jelzőértékűnek.

- Már kétéves kora előtt tud dallamokat énekelni.
- Családjában van zenész vagy zenerajongó.
- Különösen érzékeny a hangokra.
- Jó hallása van, könnyen azonosít hangokat, akkordokat.
- Jó ritmusérzéke van.
- A hangerősséget hatásosan tudja változtatni (érzi a zenei-érzelmi hatását).
- Könnyen emlékszik dallamokra.
- Énekel vagy hangszeren játszik rendszeresen.
- Kitartóan és nagy koncentrációval foglalkozik a zenével.
- Szeret zenét hallgatni.
- Saját dallamokat talál ki.
- Könnyen átalakít egy dallamot, variációkat talál ki.

4. A módszer

A hétköznapi tapasztalatok alapján is kimondható, hogy egy-egy kiemelkedő zenetanár szárnyakat adhat a tanítványainak, míg a rossz tanárok egy életre elvehetik a tanulók kedvét a hangszeres játéktól. A tehetséggondozással foglalkozó pedagógus szerepe tehát összetett. Egyes kutatások bebizonyították, hogy a nagyon jó tanárok másfélszer annyi tananyagot, vagyis másfélszer akkora teljesítményt tudnak kihozni a tanulókból, mint az átlag, míg a nagyon rossz tanárok feleannyit.

Turmezeyné Heller Erika és Balogh László azt tartják, hogy az iskolai tehetséggondozó munkához három dolog alkalmazása elengedhetetlen¹³: az *egyéni*

¹³ Balogh László és Turmezeyné Heller Erika: Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés, Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen, 2009

differentiálás, a gazdagítás és a gyorsítás. A következőkben megpróbálom pontokban szedni, összefoglalni gondolataimat arról, hogy az én olvasatomban milyen eszközei, lehetőségei vannak egy zenetanárnak, hogy szakterületén megfelelő tehetségfejlesztést végezzen.

a, Hatékony differenciálás a zenetanítási-tanulási gyakorlatban

Fenti szerzők szerint a differenciálás nem más, mint az egyéni különbségek felismerésére való törekvés és az erre alkalmazható szerkezeti stratégiák keresése, használata. Azt írják¹⁴: *„a kiemelkedő képességű gyerekeknek a normától lényegesen eltérő feladatokra is szükségük van. Az óraterv készítésekor a tanárnak érdemes az órán nyújtott különböző teljesítményre felkészülnie(…)”* Ez szép, de teljesen máshogy van ez a zeneiskolákban dolgozó zenetanárok esetében. Mivel itt a tanítás egyéni órákon történik, maga a differenciálás elég könnyű. A hangszeres tanárnak egyéni óravázlattal kell érkeznie – legalább fejben – minden egyes zeneóra, hiszen az előmenetel sebességét a növendék mindenkori felkészültsége határozza meg. Ha a növendék kevesebb idő alatt teszi magáévá a C-dúr hangsor hangjait hangszerén, akkor hamarabb jöhet a következő tananyag: az e hangnemben játszott etűdök, kisebb előadási darabok vagy éppen az a-moll skála hangjai.

Vannak azonban olyan tanítványok, akiket más aspektusból kell differenciálni a zenében. Ez is a zenészek egyik kivételes helyzete. Történetesen az, hogy különbségek mutatkozhatnak gyerekek között abban, hogy mennyire tudja elsajátítani az elméleti és gyakorlati anyagokat. Hiába tudja a szolfézst, ha fizikailag még nagyon gyenge izomzattal rendelkezik ahhoz, hogy a gitár hangjait kellő erővel leszorítsa, vagy a trombita hangindítását megoldja. Ezekben az esetekben – és még számos más esetben – a zenetanárnak „alakulnia, idomulnia” kell a gyerek fejlettségéhez és csak olyan követelményeket támasztani vele szemben, amikre képes. Az pedig, hogy mikor jön el a továbbhaladás pillanata, ismét a hangszeres tanár meglátásán alapul.

Zenészek esetében sok lehetőség van arra is, hogy fokozzuk a *motivációt*. Tapasztalataim szerint minden zenetanuló gyerek bizonyos feszengéssel érkezik, ha

¹⁴ I.m. 107. oldal

tudja, hogy vizsgára készül. Izgul, sőt egyenesen félhet is a „nagy eseménytől, ahol majd mindenki őt fogja nézni”. Meg kell akadályozni, hogy kellemetlen élmény legyen a vizsga. Hívjuk inkább meghallgatásnak. A motiváció kialakításához élménnyé kell tenni a zenélést, fontos a siker, a jó hangulatú órák és annak tudomásul vétele, hogy bizony vannak hullámvölgyek is. Nem szabad megdorgálnunk egy növendéket csak azért, mert egyszer nem úgy készült, ahogy mi azt elvártuk volna. Lehetett rossz napja, vagy iskolai elfoglaltsága vagy családi problémái. Természetesen a differenciálást a gyerek teljesítményére adott *érdemjegyekben* is folytatnunk kell. Mindig legalább havi teljesítményt nézzünk. Következtesen osztályozzunk, valós teljesítmények alapján és mindig az egyéni képességeket hasonlítsuk össze az elért eredménnyel.

b, Gazdagítás, dúsítás

A jelenleg fennálló iskolarendszer Európa szinte minden országában igazságtalan a tehetségesekkel. Egy olyan rendszerben ugyanis, ahol minden évfolyamot osztályokra bontanak, ott minden gyereknek ugyanabban az időben, ugyanolyan tempóban, ugyanazt a tananyagot kell elsajátítania. Az átlagot tekintik mérvadónak, és aki ezt a szintet meghaladja, az mindenképpen frusztrálttá válik, mert állandóan vissza kell fognia magát.

„A gazdagítás célja alapvetően az ismeretek és a műveletekre épülő képességek kötelező tananyagon túllépő fejlesztése, e nélkül nincs érdemi tehetségfejlesztés”. – írja Turmezeyné¹⁵, majd jellemzi számos fajtáját, modelljét a gazdagításnak, melyeknek részletezésére most nem térnek ki, mert nem kifejezetten a zenepedagógiára vonatkoznak.

¹⁵ I.m.116.oldal

Hogyan gazdagítsunk mi, zenetanárok?

1. Tartsuk tiszteletben a tanítványaink érzéseit, véleményeit, gondolatait.

Mivel hobbitantárgyat tanítunk, mindvégig meg kell őriznünk a növendék elszántságát, kedvét, áldozathozatalát. Bátorítsuk az eredetiséget, a kreativitást, a szokványostól eltérő gondolatokat, ötleteket. Mérei írja¹⁶: „A jóhiszemű együttélésnek és együtt-gondolkodásnak megszámlálhatatlan tanújelét kell adni ahhoz, hogy egy kreatív szellemű tanórán a gyerek ne felnőtt önkényként élje meg a kiigazítást, a pedagógus pedig ne felnőtt-ellenes rebellióként tekintse a gyerek leágazását és ellentmondásait.” Nem baj az, ha a gyerek ellenvéleményt nyilvánít, például egy általunk kijelölt darabban kapcsolatban és azt mondja: „Ezt nem szeretném megtanulni, viszont az a másik nagyon vonz”. Inkább arra tanítsuk meg, hogy ezt elfogadható formában tegye, mivel az indulatok kezelhetőbbek, ha nyíltan, büntetéstől való félelem nélkül megfogalmazhatóak. Azzal tudunk segíteni a gyerekeknek, ha megtanulják kimondani valós érzelmeiket, ha nem kell vélt illendőségből a rájuk erőltetett elvárásoknak megfelelniük.

2. Szeressük szakterületünket, tudjunk lelkesedni is érte

Valamennyien tudjuk, hogy egy-egy kiváló zenetanár-egyéniség körül megnő a tehetségesnek bizonyuló tanulók száma. A tanár - hangszerre iránti - lelkesedése, öröme, hogy érdeklődését megoszthatja tanítványaival, feltétele az érdeklődés felkeltésének. Elengedhetetlen, hogy őt is érdekeldjék a tanítványai kérdései. A legfontosabb az, hogy a gyerekek érdeklődését megbecsüljük és ébren tartjuk.

3. Merjünk egyéni bánásmódot alkalmazni

Adjunk olyan feladatot a tehetséges gyerekeknek, ami elindítja a megoldás felé, ami további keresésre ösztönzi, amelynek a megértéséhez erőfeszítésre lesz szüksége. Tanítsuk meg önállóan dolgozni, lapról olvasni, kottatárakat használni. Adjunk választási lehetőséget diákjainak, hogy lehetőleg kedvükre való feladatokat végezzenek, és megismerkedhessenek választásaik következményeivel. Próbáljuk felkutatni számukra az iskolán kívüli lehetőségeket.

¹⁶ in: Herskovits Mária: Mit kezdünk a tehetséggel?, Iskolakultúra, 2005/4, 35.oldal.

c, Gyorsítás

Passow a gyorsításnak 4 típusát írja le¹⁷: *korábbi iskolakezdés, osztály-átléptetés, tanulmányi idő lerövidítése és egyetemi tanulmányok idő előtti elkezdése*. Fogalmát illetően így fogalmaz: „A gyorsítás egyszerűen az az elhatárolás, hogy ne a kor szabja meg, mit tanítsunk a gyerekeknek”¹⁸.

A zenetanításban a kor szerinti csoportosítást egyszerűen nem alkalmazzuk. Ehelyett megpróbálunk rájönni, hogy a gyermek mit tud és mit nem, majd elkezdünk vele olyan szinten dolgozni, amely egy kissé meghaladja a tudásszintjét. Óráról órára pedig érzékeljük és megismerjük a haladási tempóját: a sebességet, ahogyan az adott darabokat magáévá teszi.

1. Végezzünk csoportos munkákat

Még a hangszeres tanároknak is lehetőségük van csoportos tevékenységre, nevezetesen a kamaraegyüttesekben való munkára. Bevallom, én a kamaráztatást rendkívül nagy erővel bíró pedagógiai folyamatnak tartom a zenetanításban. Szerintem ez a legalkalmasabb terület a gazdagításra és gyorsításra. Ezen alkalmakkor ugyanis különböző évfolyamú, tudású és tehetségű gyermek kerül össze egyetlen közös munkára. Nekem pedig lehetőségem van arra, hogy egy második éve tanuló, de tehetséges növendéket olyan nehéz szólamba osszak be, mint az ötödik éve tanuló átlagos képességű gyermekeket. A kamaramunka hasznosságát igyekszik bizonyítani az is, hogy ekkor a gyermek felszabadultabban játszik, nincs akkora teher rajta, mint szólózáskor. A koncertek során lényegesen kisebb a feszültség, hiszen a közönség vizslató tekintetét nem csak egyedül kell viselnie, ennél fogva csökken a lámpaláz is, a teljesítmény pedig nő. A játszott darab természetesen gazdagabb hatású, hiszen ötven-tizen együttjátszva nagyobb zenei élmény jön létre. Ráadásul a közösség ereje mindig építő. Az ügyes pedagógus eléri, hogy a próbák felszabadult, könnyed hangulatban teljenek, itt helye van a humornak és a jókedvnek.

¹⁷ Balogh László és Turmezeyné Heller Erika: Zenei tehetséggondozás és képességfejlesztés, Kocka Kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület, Debrecen, 2009. 129. oldal

¹⁸ I.m. 131. oldal

2. Irányítsuk versenyekre a növendékeinket

Azt gondolom, hogy bár nagyon meg kell gondolni, ki az, akit versenyre irányítunk, mégis ez a gyorsítás egyik meghatározó lehetősége a zenetanításban. Ismernünk kell a tanítványunk személyiségét, kitartását, küzdeni akarását. Meg kell fogalmaznunk a célt, vagy még jobb, ha ő maga fogalmazza meg. Aki készített már fel versenyre növendéket, az tudja, hogy az alapozás és a technikák megtanítása után rendkívül meghatározó a verseny előtti utolsó egy-két hét tevékenysége. Ez a gyorsítás szerintem legtermékenyebb időszaka. Az utolsó napokban sűrítjük a meghallgatások számát, kiskoncerteket szervezünk, színpadi szereplést oktatunk – ezek mind-mind arra készítetik a gyereket, hogy most aztán tényleg a lehető legtöbbet kell kihoznia magából. Ebben az időszakban a versenyzést komolyan gondoló növendék olyan magasságokba tud emelkedni – mert tétje van a szereplésének – hogy olyan képességei is előjönnek, amik az egyszerű hétköznapiakban nem kerülnének felszínre.

3. És végül: segítsünk eligazodni a világban

Senkinek nem könnyű megtalálni a helyét. A tehetséges gyerekek sokirányú érdeklődésük, kritikusságuk következtében sokszor már a serdülőkor előtt intenzíven keresik a helyüket a világban. Ebben egyaránt szükségük van gyakorlati útmutatásra, „életfilozófiára”, értékrendre, célok kitűzésére. A szülőn kívül a tanárnak is nagy lehetősége és felelőssége van ennek kialakításában. Mivel különböző helyzetekben találkoznak a gyerekekkel, más oldalról ismerik jobban a szülők és más oldalról a tanárok. Fontos, hogy szülők és pedagógusok kapcsolatot tartsanak egymással, és kölcsönösen odafigyeljenek egymás véleményére.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

A velünk született jó képességek nagyon megkönnyítik a tanulás élvezetét. Azonban sem a nagyszerű képesség, sem az ideális családi háttér nem garantálja a tehetség kiteljesedését. Ha a tehetséges fiatal nem találkozik a szakterületén jól kialakított elvárásokkal, és nem kapja meg a megfelelő támogatást és ösztönzést, akkor nem tud kibontakozni. Konklúzióként azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a szülő és a család kell, hogy megfelelő alapokkal, képességekkel rendelkezzen a gyermekük tehetségének kibontakoztatásához, de a pedagógus személyisége meghatározó a tehetségesek kiválasztásában, fejlesztésében. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy csak nagy szakmai tudású, kreatív, jó módszertani kulturáltságú pedagógus képes a tanulóknak a tehetséget – annak minden jellemzőjével – a felszínre hozni. Az, hogy egy tanár mennyire hatékony az oktatás során, az nem önmagában a tantárgyi tudásán, végzettségén, tanítási módszerén múlik, hanem – a személyiségét is beleértve – egy komplex összhatáson, amely segítségével eredményes tud lenni.

Magyarország 2011-es Európai Unió elnöksége alatt javasolta, hogy Bartók Béla születésnapján, március 25-én legyen az Európai Tehetségek Napja. Ez 2012-től életbe is lépett, tavaly már számos konferenciát rendeztek ezzel kapcsolatban. Ezekben elhangzott: együtt kell élnünk azzal a gondolattal, hogy a tehetséges gyerekekkel való munka ritkán idilli, bizonyos nehézségek törvényszerűnek tekinthetők. Mégis a pedagógusi munkának egyik legtöbb örömet okozó feladata tanítványainkban a tehetség csíráit bontogatni.

Az emberi értékek megőrzése szempontjából az egyik legfontosabb teendő a tehetség fejlesztése. Ha sikerül megértenünk, hogy mitől lesz bizonyos tehetségekből kivételes ember, mások meg miért hagyják abba a képességeik fejlesztését, talán valami hasznosat nyújthatunk az emberiségnek egyéni és társadalmi szinten egyaránt.